

Betonia, metsää, mielikuvia

– Lähiöiden perintöytymisen
monet kasvot

Laura Berger & Panu Savolainen

“Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä rakennetut lähiöt ovat ... tutkimuskohteina sikäli poikkeuksellisia, etteivät ne ole erityisen historiallisia eivätkä välttämättä erityisen taiteellisiakaan” (Hurme 1991, 3.)

Lähiöihin liitetään voimakkaita mielikuvia, joita arkkitehtuurin alan ammattikirjallisuus sekä sanoma- ja aikakauslehtien näkökulmat ovat osaltaan vahvistaneet. Lähiöt eivät kuitenkaan ole kauttaaltaan samanlaisia. Vanhimmat suomalaiset lähiöt ovat pian 70-vuotiaita. Lisäksi erityisesti asukkaiden näkökulmat tuovat esiin voimakkaan henkilökohtaisen suhteen näihin asuinalueisiin. Artikkelissa käsittelemme lähiöiden historiaa ja alueiden identiteettiä kulttuuriperintöprosessin sekä perintöytymisen lähtökohdista. Esitämme, että kulttuuriperintöprosessi ja perintöytyminen tarjoavat hedelmällisiä lähtökohtia analysoida lähiöitä paitsi yksilöllisinä myös ajan kuluessa muuttuvina paikkoina.

Asiasanat: Lähiöt, perintöytyminen, mielikuvat

Johdanto

Lähiö – paikkana, tilana tai käsitteenä – herättää useimmissa ihmisissä vahvoja miellelyhtymiä. Käsitteeseen siitä, millaisia paikkoja lähiöt ovat ja minkälaisia ajatuksia käsite herättää, vaikuttaa niin julkinen keskustelu kuin ihmisten omat kokemuksetkin. Kaksi käsityksien ääripäätä ovat lähiöiden kokeminen lähiympäristöinä sekä yksilöllisinä paikkoina, ja toisaalta puhtaasti julkisen keskustelun synnyttämienä mielikuvina.

Lähiöitä määritellään tyypillisesti niiden syntyhistorian perusteella: ne ovat toisen maailmansodan jälkeen rakennettuja kerrostalovaltaisia paikkoja, joihin assosioituvat ajatukset aluerakentamisesta, rationalisoinnista, elementtirakentamisesta sekä betonisista julkisivuista. Lisäksi lähiöihin kytkeytyy 1900-luvun kaupunkisuunnittelun merkittävimmän innovaation ideaalityyppi ja stereotypia, joka ei paikannu mihinkään yksittäiseen lähiöön. Julkisessa keskustelussa lähiöt esitetään usein yhdenmukaisena kategoriana, ja kaikilla lähiöillä ajatellaan olevan samankaltaiset kehittämistarpeet.

Kansainvälisesti lähiöiksi luokiteltaviin alueisiin kuuluu laaja skaala erityyppistä rakentamista, vaikkapa Amerikan ja Australian pientalovaltaisia alueista Toronton ja Pariisin tornitalojen rykelmiin, tai Aasian ilman virallista lupaa rakennetuista hökkelialueista aina latinalaisen Amerikan ja Intian megaprojekteihin (Hanlon & Vicino, 2018, s. 2). Myös suomalaiset lähiöt poikkeavat keskenään monin tavoin, esimerkiksi fyysiseltä rakenteeltaan ja sosioekonomiselta profiililtaan (Stjernberg, 2014). Kaksi seikkaa, jotka tuovat selvästi esiin eroja lähiöiden välillä, ovat rakennusajankohta sekä asukkaiden kokemukset. Vanhimpien suomalaisten lähiöiden rakentaminen alkoi 1950-luvun alkupuoliskolla, joten ne alkavat lähestyä 70 vuoden ikää. Lisäksi asukkaiden ääni tuo esiin kokemuksia sekä muistoja, joissa korostuu voimakas henkilökohtainen suhde omaan alueeseen (Lapsuus lähiössä, 2016-2017; Kontulan tarina, 1.3.-31.8.2000; Roivainen, 1999).

Kun lähiöt ymmärretään yhä useammin rakennusperintönä, on kysyttävä, kuinka lähiöiden historiallisuus, taiteellisuus ja tunnistettava oma erityinen identiteetti on hahmotettavissa tästä kaksijakoisesta ja ristiriitaisesta lähtökohdasta. Tässä artikkelissa tarkastelemme lähiöiden olemusta rakennusperintönä lähiösuunnittelun syntyyn johtaneiden ratkaisujen ja toisaalta kulttuuriperintöprosessin lähtökohdasta. Lähtökohthanamme ovat lähiöitä koskevat mielikuvat, joita on tuotettu ennen lähiöiden rakentamista, mutta ennen kaikkea olemassa olevista lähiöistä sekä lähiökäsitteestä yleisesti. Esitämme, että kulttuuriperintöprosessi ja perintötytminen tarjoavat hyödylliset näkökulmat, joiden avulla on mahdollista tuoda esiin arvostuksen muutoksia ja alueiden erityispiirteitä. Kulttuuriperintöprosessilla tarkoitetaan arkkitehtuurin osalta niitä arvonmuodostuksen synty- ja muutosprosesseja, joiden pohjalta (rakennetun) ympäristön säilyttämistä, muuttamista tai hävittämistä perustellaan ja toimeenpannaan. Termi, jonka suomenkielinen muoto ei ole täysin vakiintunut, on perintötytminen tai perinnöllistyminen. Tämä merkitsee prosessia, jossa jostain ilmiöstä tulee kulttuuriperintöä (Tieteen termipankki 2021).

Artikkelimme pohjautuu havaintoon, että lähiöt – joihin kohdistuu ulkopuolelta tietynlaisia tunteita ja asenteita – näyttävät turhan usein tulevan käsitellyksi tavoilla, jotka häivyttävät fyysisen ympäristön erityispiirteet. Sekä asiantuntijajulkaisuissa että sanomalehdissä useasti esitellyt näkökulmat ovat osaltaan vahvistaneen tätä ilmiötä. Molemmat tuovat näkyviin maiseman, jota voi kuvata termillä “litistetty todellisuus”. Ammattikirjallisuudessa arkkitehtuurin ja yhdyskuntasuunnittelun alan ammattilaisten tuottama ja heille suunnattu kirjallisuus keskittyy useasti kysymyksiin yleistettävistä periaatteista tai esimerkiksi strategiatason malleihin lähiöiden uudistamisesta ja kehittämisestä tietynlaisten suunnitteluratkaisujen avulla (esim. Turun yleiskaava 2020, Liite 4.2. Lähiöuudistus).

Sanoma- ja aikakauslehdissä lähiöihin liittyviä ongelmia on puitu jo 1960-luvun lopulta lähtien. Tästä ilmiöstä kertoo esimerkiksi Suomen Kuvalehden artikkeli otsikolla “Vihreät lesket liittykää yhteen!” (Silvasti, 2.3.1968, 29), jossa todetaan, että on alettu puhua uusien kaupunkialueitten, “lähiöitten” ongelmista. Paljon myöhemmin Helsingin Sanomien artikkelissa “Alunperin lähiö ei ollut kirosana” (Veirto, 16.6.1991, A4), painotetaan että Riitta Hurme on tietävästi ensimmäinen lähiöihin tarttunut taidehistorioitsija. Näiden esimerkkien lisäksi sanomalehtiteksteissä on tuotu laajasti esiin ongelmia tai ongelmiksi koettuja asioita, kuten työttömyyttä, päihteiden käyttöä, nuorisorikollisuutta, maahanmuuttajavaltaisuutta tai ympäristön karuutta. Ongelmiin keskityttäessä lähiö näyttää kovin usein pikemminkin taustalla hämöttävänä lavasteena kuin tunnistettavana asuinalueena.

Väitämme, että paikkojen erityisyyttä olisi syytä tuoda selvemmin esiin, sillä lähiöiden käsittämällä yhtenäisenä kategoriana on konkreettisia seurauksia. Niin asiantuntijoiden tuottama informaatio, kuin sanomalehdissä julkaistut näkökulmat vaikuttavat käsityksiin siitä, onko lähiöissä kenties jotain arvokasta ja kuinka niitä tulee ylläpitää tai kehittää tulevaisuudessa.

Havaintomme “litistetystä todellisuudesta” tuo esiin tarpeen tunnistaa mahdollisia strategioita analysoida lähiöitä moniulotteisina, asukkaidensa muovaamina materiaalisina paikkoina, jotka muodostuvat rakennuksista, vihreistä ympäristöistä ja teistä. Paikan erityisyyden lisäksi ajan kulumisen, paikan historia, jää lähiöiden kohdalla helposti varsin yksiulotteiseksi. Ajatukset lähiöistä kulttuuriperinnön tai rakennussuojelun näkökulmasta ovat verrattain uusia. Lähiöiden analysoiminen kulttuuriperintöprosessin ja perintötytymisen kautta näyttää oivana välineenä pyrkiä tuomaan esiin lähiöiden yksilöllisen identiteettikehityksen julkisen keskustelun, jossa lähiöt on etenkin menneinä vuosikymmeninä stigmatisoitu stereotyyppisiksi paikoiksi.

Lähiöiden kohdalla aika tulee selvästi esiin kulttuuriperintöprosessin kautta. Tällä on merkitystä, sillä lähiöympäristöjen arvostaminen ja suojeleminen perustuu ensisijaisesti historiallisuuden ja lähiöympäristön estetiikan, arkkitehtuurin ja ympäristön, ymmärtämiseen. Kysymykset siitä mitä arvostamme, sekä päätökset mitä korjataan ja mitä puretaan, ovat konkreettisia ja peruuttamattomia. Siksi on olennaista ymmärtää, millä tavoin lähiöiden kulttuuriperintöprosessi on tähän asti muotoutunut ja millaiset kehityskulut ovat johtaneet tämänhetkisiin arvokonstruktioihin.

Käsitlemme ensin lyhyesti lähiöiden kansainvälistä ja suomalaista taustaa. Lähiöt ovat siinä mielessä erityinen tutkimuskohde, että niitä on suuressa osassa maailmaa tutkittu poikkeuksellisen paljon nimenomaan kansallisella tasolla. Toisaalta lähiöt kaikkialla maailmassa pohjautuvat 1900-luvun alku-puoliskolla mm. Yhdysvalloissa, Ranskassa ja Neuvostoliitossa kehitettyihin yleisiin periaatteisiin ja rakennusmetodeihin, jotka karttavat kansallisvaltioiden rajoja (Berger et al., 2019, 97-100). Tarkastelemme tämän jälkeen Suomen lähiöiden historiaa kulttuuriperintöprosessin näkökulmasta. Hahmottelemme, millä tavoin lähiöympäristöjen perintöytyminen on tapahtunut ja mitkä seikat siihen ovat vaikuttaneet. Tässä kohtaa nostamme esiin myös asukkaiden ja julkisen keskustelun välistä ristiriitaa, joka on ollut esillä erityisesti sosiologisessa lähiötutkimuksessa kasvavissa määrin 2000-luvulla (esim. Junnilainen, 2019).

Lähiöajattelun lyhyt historia – Urbaani vs. luonnonläheinen

Lähiö terminä assosioituu sodanjälkeiseen rakentamiseen, suunnitteluperiaatteiden muutokseen ja teolliseen asuntotuotantoon. Määritelmää voidaan kuitenkin hyvästä syystä pitää epätarkkana ja yleisluontoisena (Hankonen, 1990, 17-19; Roivainen, 1999, 11). Suomen lähiöistä ei ole olemassa kattavaa valtakunnallista listausta tai tarkkaa tietoa siitä, missä lähiöt yleensä sijaitsevat. Lähiöiden väestöpohjan kehityksestä on tehty viimeksi kattavampia selvityksiä 1980- ja 1990-luvuilla. Arvioiden mukaan noin miljoona suomalaista, eli joka viides, asuu lähiössä. Niistä puolet on rakennettu 1970-luvulla. Koko maassa lähiöitä on arvioitu olevan yhteensä noin 270-290 tai enimmillään 350-450 (Lankinen, 1998; Seppälä et al., 1990; Lähiöiden kehittämistyöryhmän muistio, 1985; Stjernberg, 2014). Suurten kaupunkien lisäksi lähiöitä on useilla pienemmällä paikkakunnilla. Esimerkiksi kaikilta teollisuuspaikkakunnilta löytyy pienempiä asuinalueita, jotka vertautuvat lähiöihin (Karjalainen, 2004, 5). Toisaalta lähiö ei ole neutraali nimike, vaan määrittelyyn vaikuttaa se, missä yhteydessä jostakin tietystä asuinalueesta puhutaan ja kuka määritelmän tekee. Esimerkiksi

Kontula mielletään helpommin lähiöksi kuin vaikkapa vauraammaksi mielletty Kulosaari. Tämän perusteella voidaan todeta että lähiö on symbolinen kategoria tietyn tyyppisille asuinalueille ja niiden asukkaille (Ilmonen, 1994, 30).

Kansainvälisesti varhaisimpiin laajalti tunnettuihin määritelmiin kuuluu Clarence A. Perryn 1929 luoma käsite "Neighbourhood unit". Perryn määritelmässä korostuivat ajatus sosiaalisen hyvinvoinnin edistämisestä sekä alueiden toiminnallisuudesta osana laajempaa kokonaisuutta. Englannissa puolestaan J.H.Foreshaw'n ja Patrick Abercrombien County of London Plan (1943) ja pian sen jälkeen valmistuneen Greater London Plan (1944) suunnitelmien tavoitteena oli jakaa alue yhdyskuntiin jotka lähiöt, tai "neighbourhood units" muodostivat. Suomessa Ebenezer Howardin ajatukset vaikuttivat voimakkaasti lähiöajatteluun. Uutta lähestymistapaa hän esitteli alunperin teoksessaan *To-Morrow: A Peaceful Path to Real Reform* (1898), ja tunnetummin kirjan uudistetussa versiossa, *Garden Cities of To-morrow* (1902). Howardin ajattelussa puutarhakaupunki edusti mallia, joka toi yhteen kaupungin ja maaseudun parhaat puolet. Puutarhakaupungin ideaan läheisesti assioituva saksalainen "Siedlung" oli myös tunnettu Suomessa. Siedlungella on historiaa jo ennen puutarhakaupunkiliikkeen tuloa Saksaan, ja termi on laajasti käytetty myös ammattikirjallisuuden ulkopuolella. Saksan kielessä on kuitenkin toinenkin ilmaisu, joka vastaa paremmin suomalaista lähiö termiä. Varhainen saksalainen teos, jonka on tulkittu luoneen lähiöajattelun taustaa, oli Theodor Fritschin *Die Stadt der Zukunft* (1896), jossa Fritsch jakoi kaupungin vyöhykkeisiin. Aihetta tutkinut Dirk Schubert kutsui Fritschin vyöhykkeitä (Zone) nimellä "Nachbarschaften", eli "lähiöt" (Hurme, 1991, 45-55).

Paitsi eurooppalaisilla, myös amerikkalaisilla esimerkeillä oli vaikutusta. Amerikkalainen kaupunkisuunnittelun klassikko, Lewis Mumfordin *Culture of Cities* (1938), ilmestyi ruotsiksi vuonna 1942 ja suomeksi 1949 nimellä *Kaupunkikulttuuri*. Mumfordin teos herätti laajaa keskustelua käännösten ilmentyttyä. Ruotsissa niin sanotun Uppsalan ryhmän jäsenet julkaisivat pitkälti Mumfordin ajatuksista inspiroituneena teoksen *Inför framtidens demokrati* (1944), jota on pidetty ruotsalaisen lähiökeskustelun ideologisena pohjana. Keskeiseksi termiksi nousi hieman myöhemmin *gransskap* ja *gransskapsplanering*. Vuonna 1947 Göran Sidenblad, Suomen asemakaava-arkkitehtuurin "grand old manin" Otto-Iivari Meurmanin läheinen ystävä, esitti kolme erilaista tapaa määritellä "gransskapsenhet". Sen saattoi käsittää eräänlaisena moduulina toimintojen järjestämistä varten eli eräänlaisena toiminnallisena yksikkönä. Toisaalta lähiö oli mahdollista ymmärtää sosiaalisena yksikkönä, jossa lähtökohtaisesti syntyy yhteistoimintaa. Sidenbladhin mukaan kolmas lähestymistapa oli nähdä lähiö arkkitehtonisena yksikkönä (Hurme, 1991, 55-60).

Verrattuna suomen lähiö termiin, kansainvälisesti termit kuten “neighborhood unit”, “Nachbarschaften” tai “gransskap” ovat kuitenkin jääneet selvemmin erityissanastoksi, jota käytetään asiantuntijapuheessa.

Suomessa terminologiaan otettiin läheisiä vaikutteita kansainvälisistä esimerkeistä, mutta termejä on myös muokattu juuri suomalaisiin lähiöihin sopiviksi. Varhaiset termit ovat lähiö ja asumalähiö. Alun perin lähiö -sanaa käytti maantieteilijä J. G. Granö kirjassaan *Puhdas Maantiede* (1930). Granön merkityksessä sana viittasi lähiympäristöön. Esimerkiksi vuonna 1944 ilmestyneessä kirjassa *Kansakoulun Opetusoppi* Veikko A. Koskenniemi puhuu Granön hengessä läheisesti koetuista tiloista lähiöinä ja toteaa esimerkiksi näin: “Usein koululuokan lähiökin räikeästi eroaa kodin lähiöstä.” (Koskenniemi, 1944, 113).

Suomen yhdyskuntasuunnittelun historian merkittävin kehittäjä Otto-Iivari Meurman kehitti yhdessä kielitieteilijä Hannes Tepon kanssa termin *asumalähiö*, erotuksena maantieteen *lähiölle* (Hurme, 1991, 80). Vuonna 1947 julkaisussa teoksessaan *Asemakaavaoppi* Meurman selittää käyttämiään termejä:

*Kaupungissa on asutus suunniteltava toisistaan erillisiksi osiksi hajakeskitysperiaatetta noudattaen. Kaupunki tulee siten kokoonpannuksi sellaisista asumakunnista (community), joita rakentamattomat metsä- ja viljelyalueet tai laajahkot puistot erottavat toisistaan siten, ettei viihtyisyys häiriinny eikä terveellisyys ja turvallisuus joudu vaaranalaiseksi. Asumakunnat puolestaan jakautuvat samalla tavoin erillisiin pienempiin osiin, *asumalähiöihin* (neighbourhood unit). Asumakunnilla on omat liikekeskuksensa, tehdas-, varasto- ja liikennealueensa, satamansa ja ratapihiansa jne. ... omat hallintorakennuksensa, sivistysahjonsa teattereita ja kirjastoja myöten, huoltolaitoksensa sekä kaupattorinsa. Asumalähiöllä sitävastoin on vain paikallinen myymäläkeskuksensa, koulunsa, postitoimistonsa ja kokoushuoneensa, joitakin käsityöpajatontteja jne. ... Se käsittänee 2000 - 10 000 asukasta, sopivasti n. 6000 henkeä. Jokainen asumalähiö rakentuu lopuksi pienistä *asumasoluista* (residential unit)... (Meurman, 1947, 78-79. Kursivointi alkuperäinen.)*

Meurmanin hahmottelema rakenne on siten kuin maatuskanukke: kaupungin sisällä on asumakuntia, niiden sisällä *asumalähiöitä*, jotka puolestaan muodostuvat *asumasoluista*. Yleiseen käyttöön on kuitenkin jäänyt Granön lyhyempi versio – *lähiö* – mutta Meurmanin muotoilemassa merkityksessä.

Vaikka *lähiöiksi* kutsutuilla *asuinalueilla* on suhteellisen lyhyt historia, kritiikillä on pitkät juuret, jotka yltyvät jopa kauemmas kuin varsinainen *lähiörakentaminen*. Kritiikki ei myöskään ole säilynyt yhdenmukaisena,

vaan se on painottunut eri vaiheissa eri asioihin. Näkökulmien vaihteluista huolimatta kriittiset näkökulmat ovat kuitenkin johdonmukaisesti nojanneet juuri niihin seikkoihin, jotka määrittävät suurinta osaa lähiöistämme: standardisointi, rationalisointi, aluerakentaminen ja elementtitekniikan hyödyntäminen.

Alueiden suunnittelutavan, rakennustavan sekä standardisoinnin korkean asteen kuvauksen lisäksi lähiöitä on usein pyritty määrittelemään koon, asukasmäärän ja rakennusajankohdan perusteella. Suomalaiset lähiöt on rakennettu toisen maailmansodan jälkeen, varsinaisesti 1950-luvulta alkaen.

Eräs varhaisista, jo 1940-luvulla esiin nousseista, huolenaiheista koskee standardisointia ja ajatusta siitä, että suuri määrä liian samankaltaisia rakennuksia tuottaa ikäviä, monotonisia ympäristöjä eikä tarjoa asukkaille mahdollisuuksia toteuttaa yksilöllisiä tarpeitaan. Liian yhdenmukainen rakennustapa on tunnistettu ongelmaksi jo hyvin varhain, ennen betonielementtien läpimurtoa tai lähiö-termin käyttöönottoa. Toisen maailmansodan seurauksena syntynyt akuutti asuntopula nousi kysymykseksi, jota niin Suomessa kuin kansainvälisestikin pyrittiin ratkomaan valtion tasolla, mutta myös yrity maailman sekä erilaisten yhdistysten voimin. Sekä rakennusosien että kokonaisten rakennusten standardisointia oli toki kehitetty aikaisemminkin, mutta sekä sodanaikaisella että -jälkeisellä standardisoinnin kehittämisellä oli kauaskantoiset vaikutukset (Esim. Tiula, 2002; Korvenmaa, 1992).

Haluamme nostaa esiin havainnon siitä, että lähiöitä koskeva keskustelu ei ala tyhjästä. Sekä ammattikirjallisuudessa että sanomalehdissä on keskusteltu asuntoalueiden rakentamisesta ja sitä koskevista ongelmista hyvin samoin termein viimeistään 1940-luvulta alkaen. Vuonna 1941 Alvar Aalto korosti, että ennen vuotta 1939 asuntokysymykset ovat jääneet “kääpiöproblemeiksi”, sillä normaaliaaikoina asuntoprobleemit kuuluvat luokkaan “asuntoparannus” tai “sosiaalisen tason asteittainen parantaminen”, kun taas sota on nostanut nykytilanteen luokkaan “häätä”. Aalto kirjoittaa, että “On yhtäaikaaisesti rakennettava paljon suurempia määriä asuntoja ja rakentamisen on tapahduttava paljon nopeammassa tempossa kuin aikaisemmin.” (Aalto, 1941, 76). Hänen mukaansa suurten asuntomäärien tavoitteluun sisältyi kuitenkin suuri riski:

Sillä tavalla, jolla standardisointia nykyisin sovelletaan rakennuksiin on siis suunnattoman suppeat rajat, joka huomattavasti ehkäisee metodin tehoa. ... Jokainen tuntee viime vuosisadan suurkaupunkikehityksistä n.s. slummin. Nykyiset pienistä standardipuutaloista kokoonpannut “puutarhayhteiskunnat” ovat tietysti paljon parempia, mutta mah-

dotonta ei ole, että lyhytnäköinen tekniikasta lainattu standardimenetelmä aiheuttaa sen, että tällä hetkellä on syntymässä uusi laji slummi – tällä kertaa **psykologinen slummi**. (Aalto, 1941, 78. Lihavointi alkuperäinen.)

Toinen selkeä, varhainen painopiste on vihreiden elinympäristöjen korostuminen Ebenezer Howardin hengessä. Tunnetuimpana kotimaisena esimerkkinä tästä on sodan jälkeen ilmestynyt vaikutusvaltainen, klassikon aseman saavuttanut pamfletti vuodelta 1946. Asuntosäätiön julkaisemassa Koti vaiko kasarmi lapsillemme -teoksessa Heikki von Herzen aloittaa pohtimalla asuntokysymyksen sosiaalista merkitystä. Ratkaisuna vahingollisiin rakennustapoihin hän esittää, että puisto- ja puutarhakaupunkien aika on koittamassa. Hän kuitenkin kritisoi jyrkästi kaikkien 3-4 kerrosta korkeampien talojen rakentamista Suomeen, jossa on vähän ihmisiä, mutta paljon maata. Esimerkkeihin lohduttomista ympäristöistä lukeutuvat 1920- ja 1930-lukujen kerrostaloalueet Helsingissä, kuten Tempelisauekea Töölössä, jollaisia von Herzen pitää esimerkkinä kasarmoitusesta. Ne ovat asuinalueita, jotka “paremmin sopivat muumioille kuin ihmisille” (von Herzen, 1946, 21).

Suhtautuminen näihin uusiin alueisiin, eli lähiöihin, ei kuitenkaan ole nojannut ainoastaan edellä mainittuihin kysymyksiin, vaan yhteiskunnan muuttuminen ja suuret sosiaaliset kysymykset ovat olleet alusta asti keskustelua määrittäviä aihepiirejä. Tätä näkökulmaa on analysoinut Johanna Hankonen teoksessaan Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta (1994), jossa hän liittää lähiöiden rakentamisen sodanjälkeiseen yhteiskunnalliseen muutokseen ja tuo esiin yhteiskunnalliset instituutiot ja rakennusyrietykset ratkaisevina toimijoina. Hankonen siteeraa asuntohallituksen tilinpäätöksenä pidettävän julkaisun muotoilua, jossa aluerakentamissopimuksilla on keskeinen, jopa määrittävä rooli:

Lähiöiden rakentamiselle oli suuria ja kiireellisiä tarpeita. Asutuskeskuksiin suuntautuva muuttoliike alkoi kasvaa, kun elinkeinoelämä tarvitsi työvoimaa. Asutuskeskuksiin tarvittiin nyt nopeasti uusia asuntoja, joita alettiin rakentaa lähiöihin. Lähiöiden rakentaminen perustui pääosin rakennusliikkeiden ja kuntien tekemiin aluerakennussopimuksiin. Kun kunnilla ei ollut valmiuksia hankkia ja kaavoittaa maata asuntorakentamiseen riittävän nopeasti, rakennusliike hankki maan, huolehti kaavoituksesta sekä rakensi ja markkinoi asunnot. Uudet aluerakentamiskohteet aloitettiin usein aravatuotannolla...” (Hankonen, 1994, 19.)

Lähiöiden rakentaminen käynnistyi monien tulevaisuutta luotaavien puheenvuorojen jälkeen 1940-luvun lopulla. Erityisesti Helsingin asuntokantaa

määrittävät tietyt ominaispiirteet, joihin on kuulunut jo historiallisesti vahva vuokra-asuntokanta sekä kerrostalovaltaisuus (Vihavainen & Kuparinen, 2013, 7). Vuonna 1948 Helsingin kaupunki perusti asuntotuotantokomitean valmistautuakseen Arava-lakien käyttöönottoon. Vuonna 1949 alkoi rakentaminen Käpylässä, Maunulassa ja Ruskeasuolla. Ensimmäisinä laajempina lähiökokoisuuksina Helsingissä pidetään 1950-luvulla rakennettuja Pohjois-Haagaa, Maunulaa ja Herttoniemeä. Rakennusten raikas uusi ilme, mutta erityisesti seikat kuten hanasta tuleva lämmin vesi, merkitsivät asukkaille ylellisyyttä verrattuna aikaisempien asuntojen tasoon. Meurmanin ja von Herzenin ajatusten mukaisesti varhaiset lähiöt olivat suomalaisia versioita puutarhakaupungeista, niin kutsuttuja metsäkaupunkeja, joissa rakennukset oli asemoitu osaksi maastoa puiden joukkoon, ja kokonaisuutta punoivat yhteen rakennusten välissä kulkevat kiemurtelevat kävelytiet. Tunnetuimpia näistä on Espoon Tapiola, jota alettiin suunnitella vuonna 1951. Tapiolan ohjelmanjulistuksena toimi Heikki von Herzenin pamfletti *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*.

1960-luvulle tultaessa aluerakentaminen, rationalisointi, standardisointi ja elementtien hyödyntäminen rakentamisessa alkoi määrittää lähiöitä. Metsälähiöt kuitenkin saivat osakseen kovaa kritiikkiä, sillä niitä pidettiin sekä tehottomina että epäkaupunkimaisina. Esivalmistettujen elementtien hyödyntäminen merkitsi selvää käännettä niin rakentamisen tavassa kuin nopeudesakin. Siirtymää kohti ”kompaktikaupunkien” suunnittelua määritti sekä elementtirakentamisen mahdollistama suurempi skaala, mutta myös muuttunut käsitys ympäröivän luonnon merkityksestä. (Hankonen, 1994, 26) 1960-luvun alkupuoliskon aikana rakennettu Pihlajamäki on tunnettu esimerkki kokonaisvaltaisen elementtirakentamisen soveltamisesta aluerakentamiskohteessa. Erona Tapiolaan Pihlajamäen mittakaava onkin suurempi. Seuraavalla vuosikymmenellä ruutukaava valtasi alaa lähiöiden suunnittelussa ja viitteistä biologiaan irtaannuttiin yhä selvemmin. Tunnettu esimerkki niin sanotulla uusruutukaavaperiaatteella toteutetusta lähiöstä on 1970-luvun puolivälissä valmistunut Espoon Olari. Tässä vaiheessa kritiikki kohdistui yhä enemmän betonilähiöiden ulkonäköön, rakentamisen sekä ympäristön laadusta tinkimiseen, palveluiden vähyyteen ja heikkoihin liikenneyhteyksiin. Lähiöiden kehittäminen alkoi jo 1970-luvun aikana, vaikka vasta 1990-luvun laman seurauksena alettiin puhua lähiöiden syrjäytymisestä. Erona aikaisempaan oli se, että itse alueet nähtiin syrjäisinä, jopa syrjäytyneinä (Karjalainen, 2004, 6).

1990-luvulta lähtien laajana tunnistettavana aihepiirinä on jatkunut niin kutsuttu huolikeskustelu. Keskeisenä ongelmana on useasti nähty erilaisten yhteiskunnan tukea tarvitsevien ihmisryhmien, kuten työttömien tai maahanmuuttajien, suhteellisen suuri määrä lähiöissä. Esimerkiksi Sosiaa-

liturva -lehdessä kerrottiin ratkaisusta nuorten päihde- ja rikoskierteeseen otsikolla “Myllypurossa katkaistiin nuorten syöksykierre – Nyt oireisiin yritetään puuttua jo ennen ongelmia” (Suoninen, 15.1.1997, 4). Edelliseen assosioituu myös ajatus varallisuuden, koulutustason ja etnisten ryhmien eriytymisestä, eli segregaatista (esim. Vilkkama et al., 2013). Toinen teema, joka on noussut esiin jo 1990-luvun alussa, on lähiöiden korjaustarve, josta hyvä esimerkki on Ympäristöministeriön remontti-ohjelma (1992-1996) (Mäkinen, 1997).

Siinä missä varhainen kritiikki kohdistui kysymyksiin siitä, millaista kaupunkirakennetta lähiöt tuottavat, myöhemmissä vaiheissa keskiöön ovat nousseet sosiaaliset ongelmat. Kuitenkin huolimatta siitä, onko lähiöiden tulkittu luovan Alvar Aallon sanoin “psykologisia slummeja”, vai onko fokuksessa ollut tukea tarvitsevien ryhmien keskittyminen tietyille alueille, keskustelut ovat johdonmukaisesti ylläpitäneet mielikuvaa lähiöistä monin tavoin haasteellisina asuinalueina.

Lähiökritiikin alkuajoista lähtien erilaisissa medioissa on vahvistettu tulkintaa lähiöistä lähtökohtaisesti huonoina paikkoina asua. Kuten todettu, lähiöitä määritteleviä seikkoja on käytetty alueiden kritisoinnissa ikään kuin määritelmä ja ongelman nimeäminen olisivat yksi ja sama asia. Esimerkiksi entinen kansanedustaja Erkki Hara totesi Uudessa Suomessa vuonna 1983 seuraavasti: “Harmaa ja monotoninen lähiö säilyy miespolvesta toiseen rutiinin, aivottomuuden ja välinpitämättömyyden riemuvoittona ja suomalaisen arkkitehtuurin nöyryytyksenä.” (Hara, 19.2.1983). Neljässä vuosikymmenessä näkökulmat ovat kuitenkin muuttuneet käänteentekevästi. Yhtenä keskeisenä tekijänä on lähiöiden ymmärtäminen paitsi mainettaan parempina asuinpaikkoina, mutta myös kulttuuri- ja rakennusperintönä. Seuraavassa tarkastelemme lähiöiden historiaa Suomessa kulttuuriperintöprosessin lähtökohdista.

Suomen lähiöt kulttuuriperintöprosessissa – uusi versus vanha

Kuten alussa totesimme, lähiöiden arvostuksen muutoksia voidaan hahmottaa ja tutkia kulttuuriperintöprosessin ja perintöytymisen näkökulmista. Kulttuuriperinnön muotoutumiseen liittyy laaja toisen 1900-luvun loppupuolikolta alkava teoreettinen tutkimuskenttä. Vaikka alan katsotaan syntyneen 1980-luvulla, sitä edeltää esimerkiksi Juan Pablo Bontà'n rakennusperinnön yhdeksänportainen kanonisaation malli. Tässä mallissaan Bontà loi teoreettisen kehyksen sille, miten rakennuksista tulee arvostettuja. (Bontà, 1975, 1979). Näkökulma rakentui vahvasti olettamalle, jossa kulttuuriperinnön arvomuodostus toteutuu ammattiipiirien käynnistämänä.

Auktorisoitu perintödiskurssi tai virallistettu perintökeskustelu (APD, engl. Authorised Heritage Discourse, AHD) on eräs tämän vuosituhannen laajimmista keskusteluista kulttuuriperintöprosesseihin liittyen. APD tarkoittaa ammattilaisten keskusteluiden ja käsitteenmuodostuksen oletusarvoisuutta kulttuuriperinnön määrittelyssä sekä tämän kritiikkiä. Se tarkastelee ja paikallistaa kulttuuriperinnön suojelussa yhä tavanomaisen ammattipiireistä, -kielestä ja -arvostuksista lähtevän prosessin, jossa asiantuntijat määrittelevät kulttuuriperinnön ja säilyttäminen on monesti suojelua ja muutoksen pysäyttämistä (Smith, 2006). Käsitteen luoja pidetyn Laurajane Smithin mukaan tämä jättää varjoon paljon sellaisia ääniä ja toimijoita, jotka vuorovaikuttavat arjensa kohteen kanssa ja muovaavat uusia käyttötarkoituksia ja merkityksiä. Suomessa ADP:n näkökulmia on nostanut esiin etenkin muinaismuistolakia ja arkeologista kulttuuriperintöä tutkinut Johanna Enqvist (2016).

Monet aluesuojelun liikkeet ovat kiinnostavia esimerkkejä siitä, että asukkaiden ja käyttäjien ääni saattaa olla ratkaiseva perintötytymisen käynnistäjä. Näin kävi esimerkiksi Vanhalla Raumalla tai Naantalissa, missä juuri asukkaat nousivat vastustamaan puukaupunkien purkusunnitelmia 1960-luvulla. Esimerkiksi jo vuonna 1937 asemakaavalla suojellussa Vanhassa Porvoossa prosessi iti sekä ammattitoimijoiden että asukkaiden aloitteista. Usein aluesuojelussa asialla ovatkin yhtäaikaista monet tahot: ääni tulee eri suunnilta (esim. Vahtikari, 2017; El Harouny 2008). Vastaava kehitys peilautuu kiinnostavasti lähiöihin, joiden positiivisia puolia ja esimerkiksi viherympäristöjen merkitystä nostavat esiin enenevässä määrin alueiden asukkaat.

Lähiöiden kontekstissa kysymykset siitä, mitä on lähiöiden kulttuuriperintö, kuka määrittelee kulttuuriperinnön ja kenen näkökulmista kulttuuriperintöä tuotetaan ovat erityisen merkityksellisiä. Lähiöihin on kohdistunut vuosikymmenien ajan stigmatisoivaa ja kurjuutta korostavaa julkista keskustelua. Toisaalta viimeaikaiset tutkimukset ovat tuoneet esiin päinvastaista todellisuutta, joka hahmottuu asukkaiden näkemyksistä ja kokemuksista (esim. Junnilainen, 2019). Kun lähiöiden kulttuuriperintöä ja rakennusperintöä määritellään, herää kysymys, mikä on asukkaiden äänen merkitys ja missä määrin painaa muistiorganisaation tai kaupunkisuunnittelijan – viranomaisen – näkemys ja argumentaatio? Kysymys on myös yhteiskunnallisesti merkittävä, sillä lähiöihin kohdistuvat muutospaineet ja yltyvä purkuaalto kajoavat perustavanlaatuisella tavalla Suomen yleisimpään kaupunkimaisen typologiaan ja modernin Suomen rakentamisen näkyvimpään kertomukseen.

Läpi 1970- ja 1980-lukujen lähiöitä koskeva julkinen keskustelu keskittyi sosiaalisiin ongelmiin ja esteettiseen ankeuteen. Kuitenkin jo vuonna 1974 rakennussuojelukomitea näki lähiöiden tulevan peruskorjaustarpeen

ja ehdotti peruskorjauslainojen myöntämistä myös asunto-osakeyhtiöille sekä asuntokannan hoidon ja suojelun kehittämistä hallinnollisella tasolla (Uusi Suomi, 15.6.1974, 7).

Lähiöiden korjaamista ja ehostamista koskeva keskustelu voimistui 1980-luvun lopulla.

Lähiöiden korjausrakentamisen edellytyksiä ja ongelmia pohtinutta Ympäristöministeriön työryhmää johtanut Lauri Tarasti sanoitti työryhmän ajatuksia *Suomen Kuvalehdessä* vuonna 1986. Hänen mukaansa lähiöiden purkava täydennysrakentaminen olisi suomalaiselle mentaliteetille vierasta, ja lehtijutussa arveltiin korjausrakentamisen taloudellisen arvon ylittävän uudisrakentamisen jo 1990-luvulla. Tarastin ja ”eräiden arkkitehtien” mielestä ratkaisuja lähiöiden ankean ilmeen parantamiseen oli etsittävä esimerkiksi ”harmaiden betonitalojen maa-laamisesta iloisilla väreillä, seinien koristamisesta reliefeillä ja alueiden kohentamisesta runsailla istutuksilla” (Piispa, 28.2.1986, 28–29).

Rakennussuojelukeskusteluissa säilyi 1980-luvun loppuun saakka myös asiantuntijapiireissä uuden ja vanhan voimakas vastakkainasettelu. Keskustelussa kaikki teollinen modernismi oli oletusarvoisesti uutta. Tämä johtui siitä, että kaupunkikeskustojen saneeraus ja yhteiskunnallisen rakennemuutoksen aiheuttama lähiörakentaminen ja kaupunkien muutos oli niin voimakasta, että harvalukuisella joukolla rakennussuojelun ammattilaisia oli vielä tuolloin täysi työ puolustaa katoavia puukaupunkien rippeitä. Asetelma käy hyvin ilmi esimerkiksi Riitta Nikulan Etelä-Suomen Sanomiin kirjoittamasta artikkelista (Nikula, 12.9.1988, 2), joka kritisoi arkkitehtuurin muutosta kulutus-kulttuuriksi ja postmodernin hetkellisyyttä. Kirjoituksessa olivat vahvasti vastakkain uusi ja vanha, mutta toisaalta jo tällöin Nikula nosti esiin huomion, että modernismi voi olla ”aitoa” ja tälle tulisi antaa arvoa.

Lähiöiden korjaaminen ja kehittäminen rakentui vielä 1980-luvulla lähinnä taloudellisten ja osin myös ekologisen kestävyuden kysymysten ympärille. Kansainvälisen modernin arkkitehtuurin tutkimus- ja suojelujärjestön Docomomon perustaminen vuonna 1988 sekä sen Suomen-osaston järjestäytyminen vuonna 1990 loivat pohjaa myös modernististen lähiöiden suojelulle 1990-luvun alkupuoliskolta lähtien. Vuosina 1993–1995 koottuun Suomen Docomomon ensimmäiseen kohdeluetteloon pääsi mukaan useita aluekohteita. Lähinnä ne olivat teollisuuden ympäristöjä, ja ainoa lähiöksi luokiteltavissa oleva kohde oli Espoon Tapiola (Maunula, 19.4.1995).

Lähiöistä alettiin keskustella rakennusperintönä vasta 1990-luvulla. Vielä 1991 Riitta Hurme totesi, että lähiöt ovat taidehistoriallisina tutkimuskoh-

teina sikäli omituisia, etteivät ne ole erityisen historiallisia eivätkä taiteellisia (Hurme 1991, 3). Laman aikana 1990-luvulla lähiöiden peruskorjausikä alkoi konkretisoitua, ja voimistuva käsitys ilmastonmuutoksesta ja ekologisen rakentamisen käännteestä vaikutti merkittävästi lähiöitä koskevaan perus- ja soveltavaan tutkimukseen. Useissa hankkeissa tutkittiin säilyttävää korjaamista, ja samaan aikaan nousivat julkisuuteen ensimmäiset lähiöitä rakennusperintönä puolustavat äänet. Merkittävä askel oli Liisa Kuokkanen-Suomen ja Riitta Salastien (1995) laatima selvitys Kontulan rakennetusta ympäristöstä.

Toinen keskeinen teos oli Ympäristöministeriössä työskennelleen Harri Haganin raportti Lähiökorjaamisen arkkitehtoniset vaikutukset (1996). Hagan korosti yhtenä ensimmäisistä, että peruskorjauksen ”villiintyminen” voi uhata lähiöarkkitehtuurin kokonaisvaltaista estetiikkaa ja hävittää piirteitä, joita myöhemmin tulisimme lähiöissä kaipaamaan. Vuotta aiemmin julkaistu Yrjö Suonnon pamfletti *Varjele modernia!* (1995) oli Rakennustaiteen museon näyttelyn yhteydessä julkaistu teos. Siihen liittyvässä haastattelussa Suonto esitti, että ”myös ’laatikkoarkkitehtuurin’ ja lähiöiden omia ominaispiirteitä on kunnioitettava” (Maunula, 8.10.1995, B3). Haastattelussa Suonto totesi myös melko kaukonäköisesti, että ”on syntymässä uusi suunnittelun alue, uuden rakennuksen uudelleenkäytön suunnittelu”.

Lähiöiden ja modernismin suojelusta on 2000-luvulla tullut ammattikentässä miltei valtavirtaa, mutta yhteiskunnassa näkemykset lähiöympäristöistä ovat yhä polarisoituneita, etenkin estetiikkaa koskevissa keskusteluissa. Helsingin Pihlajamäen vanha osa (rak. 1959–1964) sai kunnian olla ensimmäinen asemakaavalla suojeltu lähiö Suomessa. Kaupunkiympäristölautakunta käynnisti suojeluprosessin vuonna 2002, ja suojelu sai hallinto-oikeudessa lainvoiman vuonna 2010 (Takala, 2011). Vantaalla keväällä 2021 arvokkaiden kohteiden listalle nostettu Pähkinärinteeseen 1970-luvulla rakennettu alue taas edustaa uusinta kerrostumaa alueissa, joita rakennusperinnöstä vastaavat viranomaiset ovat listanneet mahdollisiksi suojelukohteiksi (Keski-Oja, 20.5.2021).

Nykyään modernistisen arkkitehtuurin ja aluerakentamisen rakennusperintöarvot ovat ammattilaisten keskusteluissa yhä kiistattomammin tunnustettuja. Viimeisen vuosikymmenen aikana suomalaisessa säilyttämisen- ja purkamiskeskustelussa on ollut esillä yhä näkyvämmiin ilmastonäkökulma ja kiertotalous. Tämä näkökulma ei kuitenkaan ole täysin uusi, vaan sen juuret ovat jo 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin Rooman klubin toiminta ja öljykriisin jälkimainingit nostivat esiin maapallon kantokyvyn ja energiareсурssit. Tämä näkökulma oli laajalti esillä asiantuntijoiden puheenvuoroissa jo yli 50 vuotta sitten, esimerkiksi 23-24.10.1964 Rakenna ja säilytä -kongressissa Helsingissä josta koottiin myös saman niminen julkaisu (Lappo, 1964). Kiertotalouden käsite

taas luotiin suomen kieleen 1970-luvun alussa (esim. ”Ydinvoima on..”, 10.11.1974, 19), mutta vasta nyt keskusteluihin on laajemmin noussut teollisen modernismin säilyttäminen kestävyys- ja ilmastoargumenttien pohjalta. Osaltaan tähän vaikuttaa käynnissä oleva nopea lämpeneminen ja luontokato sekä yltyvä jopa alle 30-vuotiaiden alueiden purkuaalto. On nähtävissä, että rakennusperintöarvot ja kestävään kehitykseen ja kiertotalouteen liittyvät arvokonstruktiot ovat sulautumassa toisiinsa yhä enemmän (esim. Kalakoski, 2021; Viertiö et al., 2021).

Toinen yhä enemmän näkyvyyttä saava näkökulma liittyy virallistettuun perintökeskusteluun sekä siihen, kenellä on valta määrätä ja määritellä paikan sekä kulttuuriperinnön merkitys. Maria Takala otti tutkielmassaan (2011) melko tuoreeltaan kantaa Pihlajamäen suojelun jälkeisiin kriittisiin näkökulmiin koskien suojeludiskursseja ja erityisesti ammattitoimijoiden ja kielenkäytön keskeistä asemaa. Pihlajamäen suojelu herätti jo aikanaan laajalti kysymyksiä siitä, millä perusteilla juuri tämä lähiö ja kohde valikoitui suojelukohteeksi, ja kuka määrittelee, mitä on kulttuuriperintö. Rakennussuojelussa yhä useammin esitetty kysymys liittyykin prosessien ja näkökulmien yhdenarvoisuuskysymyksiin ja moniäänisyyteen (esim. Äikäs, 2021). Toisaalta monissa viimeaikaisissa tutkimuksissa on korostettu myös ammattinäkökulman merkitystä historiallisissa ja nykyään erittäin arvokkaina pidettyjen alueiden ja kaupunkien suojeluprosesseissa (Kivilaakso, 2017; Kalakoski et al., 2019).

Kehityskulku näkyy havainnollisesti myös sanomalehtijulkisuudessa ja median käyttämissä kielikuviissa. Erityisesti 1970-luvun sanomalehtikirjoituksissa lähiöistä kerrottaessa korostuvat tietyt adjektiivit kuten vaikkapa iso, yksitoikkoinen, väritön tai huono-osainen. Esimerkkinä adjektiiveja hyödyntävästä tekstistä Uusi Suomi kirjoitti lähiöistä otsikolla ”Koti tieteellis-teknisille modernisteille: Itä-Pasila – laatikoiden täyttämä ruutukaupunki” (Tamminen, 2.1.1977). Lähiöt ovat myös innoittaneet moniin kielikuviin ja sanaleikkeihin, jotka esiintyvät usein lähiöitä koskevien lehtiartikkelien otsikoissa, kuten ”Leivänpaahdintoja ja betonilinnuja” (Karjalainen, 10.7.2017).

Toisaalta viime vuosina lähiöiden aiemmin negatiivisävytteisestä medianäkyvyydestä on tapahtunut käänne, jossa korostetaan yksittäisten lähiöiden mainettaan paremmista olosuhteista. Tämän kiteyttää hienosti Kontula – Elämää lähiössä -kirjan kirjoittaja Jouko Kokkonen (2002):

Kontula on Suomen tunnetuimpia lähiöitä. Jos Tapiola on ihannelähiö, niin Kontula on lähiökurjuuden vertauskuva – täynnä betonikolosseja ja ihmisraunioita. Voimakkaana eläviä mielikuvia ovat ruokkineet kohujutut. Kontulalaiset ovat harvoin tunnistaneet niistä kotilähiönsä.

Sanomalehdissä lähiöiden asukkaiden ja julkisuuden polarisoitunutta kahtiajakoa koskevat uutiset ovat kuitenkin edelleen yleisiä. Esimerkiksi Etelä-Suomen Sanomat kirjoitti Lahdessa sijaitsevasta Liipolasta otsikolla “Maailma muuttuu, Liipola pysyy. Lähiö sai viime vuosittain maineen josta on hankala päästä eroon. Asukkaat, tutkijat ja poliisi pitävät Liipolaa mainettaan parempana” (Kangas, 16.9.2018). Aivan viimeaikainen ilmiö on erityisesti Helsingin Sanomien panostus paikallisuuteen ja paikallisuutisiin tietyiltä asuinalueilta (esim. Laine, 19.12.2021). Näissä on nostettu esiin eri lähiöihin liittyviä positiivisia puolia sekä asukkaiden näkökulmaa jostakin tietystä ilmiöstä heidän omalla alueellaan.

Onkin kiinnostavaa pohtia kysymystä siitä, minkälaisia tulkintoja lähiöistä ja niiden määrittämisestä nousee esiin asiantuntijoiden kirjoittamista teksteistä, sanoma- ja aikakauslehdistä, mutta myös asukkaiden itsensä kertomuksista tai muistoista.

Suomalaisen Kirjallisuusseuran eri puolilta Suomea koottu muistitietokeruu nimeltä Lapsuus lähiössä tarjoaa hyvän esimerkin siitä, millaista tietoa lähiöiden asukkaat ovat itse halunneet kirjoittaa talletettavaksi tiedoksi. Muistitietokeruu koostuu hyvin henkilökohtaisista ja monesti yksityiskohtaisista kertomuksista, joissa kuvataan esimerkiksi sitä, kuinka kotien sisustus, rakennukset, mutta myös esimerkiksi television tuleminen ovat leimanneet ‘uutuuksina’ yhteistä kokemusta, tai kuinka lapset ovat kokeneet oman lähiympäristönsä ja luoneet omia ‘reviireitään’. Eräs kirjoittaja esimerkiksi kuvailee:

“80-luvulla lähiön lapsilla oli iso reviiri. Pikkulapsilla rajana oli oma piha, joka sekä käsitti aivan valtavan alueen: kerrostalojen väliset ja takaiset metsiköt, parkkipaikan reunat - ja helppo oli “lipsahtaa” metsässä naapuritontin puolelle. Tonttien rajoista meillä oli lapsuudessa todella tarkka tieto, nyt on vaikea tietää, mihin tämä tieto perustui, ja oliko se todenmukaista faktaa... En tiedä, mitä seurauksia siitä naapuritontin kautta oikaisusta kuvitteli tulevan ja kuka päähäni oli nämä rajat piirtänyt.” (Lapsuus lähiössä, muistitietokeruu 2016-2017).

Toistuvia määritelmiä lapsuudesta lähiössä ovat tuttuus, turvallisuus ja kodikkuus, mutta myös se, kuinka kokemukset ja muistot muodostuvat yksityiskohdista. Vaikka asiantuntijateksteissä tai sanomalehtiartikkeleissa kerrotaan tyypillisesti jostakin tietystä lähiöstä, molemmissa aineistoissa kerrotaan verrattain harvoin fyysisistä paikoista tai paikan identiteetistä, joka todella toisi esiin tietyn lähiön yksilöllisiä piirteitä. Toki poikkeuksiakin löytyy, mutta aineistoissa korostuu pyrkimys yleistettävyyteen eli lähiöiden

kuvailuun kategorijäsenyyden avulla. Sen sijaan että lähiöistä kirjoitettaessa painottuisivat tietyn alueen erityispiirteet ja muuttuminen ajassa, niitä kuvaillaan tyypillisesti ennalta tuttujen attribuuttien kautta, jotka edelleen vahvistavat mielikuvaa lähiöistä jonkinlaisena homogeenisenä kategoriana. Esimerkkinä yksityiskohtaisemmista, omakohtaisista kuvauksista Lapsuus lähiössä -muistitietokeruu tuo hyvin konkreettisesti ilmi, kuinka muistissa on monin tavoin jaettu kokemus, jota määrittää paitsi sukupolvikokemus, myös lähiöiden uutuus. Tästä huolimatta kuvaukset tarjoavat voimakkaan kontrastin asiantuntijakirjallisuuteen ja sanomalehtiteksteihin. Muistitietokeruun kokemukset muodostuvat henkilökohtaisia, usein fragmentaarista muistoista, jotka ovat hyvin visuaalisia. Niissä kuvataan esimerkiksi värejä, esineitä, harmaan parkkipaikan ja metsän välistä rajaa, tai mieleen jääneitä, pelottaviakin paikallisia henkilöitä.

Eräs uskottava selitys eroavaisuuteen voi yksinkertaisesti olla aineistojen henkilöiden pyrkimys esitellä ja tarjota yleispäteviä käytäntöjä sekä suosituksia asiantuntijoille. Sanomalehdissä yksityiset ihmiset argumentoivat puolesta tai vastaan: miksi jokin asuinalue on 'hyvä' tai esimerkiksi 'ongelmallinen'. Toimittajan kirjaamissa haastatteluissa kuultaa useasti läpi asetelma, kuinka paikallinen henkilö pyrkii luomaan mielikuvan omasta asuinalueestaan ulkopuoliselle henkilölle. Itse koettu ja ulkopuoliselle esitelty lähiö ovat tunnustettavasti erilaisia paikkoja.

Johtopäätökset

Lähiöiden kulttuuriperintöprosessi on esimerkki monessa sosiaalisessa todellisuudessa yhtäaikaaisesti tapahtuvasta kehityskulusta. Alvar Aallon 1940-luvulla esittämä riski "psykologisten slummien" rakentamisesta tai 1970-luvun matalamieliset ja synkätkin metaforat betonista ja laatikoista ovat ainakin osin väistymässä lähiöiden positiivisia ulottuvuuksia asuinpaikkoina ja arkkitehtuurina korostavien näkökulmien tieltä. 1990-luvun puolivälistä alkava lähiöympäristöjen ja -arkkitehtuurin rakennusperintöarvoja luova keskustelu on ammattiipiireissä jo vakiintunut, ja se myös liittyy yhä enemmän asukkaiden näkökulmiin ja näkemyksiin asuinalueidensa positiivisista puolista. Silti esimerkiksi Turun yleiskaava 2020 lähiöuudistukseen keskittyvä liite 4.2 korostaa yhä lähiöitä ongelmana, ja aihetta koskeva osio alkaa kuvaavasti otsikolla "Lähiöongelma sekä yleiskaava lähiöuudistuksessa".

Kun verrataan asiantuntijoiden puhetta, lehtikirjoituksia ja asukkaiden itsensä kirjoittamia tekstejä, erot ovat huomattavia. Asiantuntijoiden puheessa, erityisesti kehittämissuunnitelmia esiteltäessä, esiin nousevat laajemmat ajankohtaiset aiheet, kuten täydennysrakentaminen, puurakentamisen hyö-

dyntäminen erityisesti olemassa olevan rakennuskannan korottamisessa, sekä asukkaita osallistavat, ekologisuuteen assosioituvat teemat. Nykyhetkellä eri medioissa suurta näkyvyyttä saavat edelleen esimerkiksi keskustelu segregatiosta, joka näyttäytyy suorana jatkumona lähiökritiikkikeskustelulle.

Silti asukkailta itseltään kysyttäessä, kuten myös monissa tutkimuksissa on todettu, suurin osa on erittäin tyytyväisiä asuinalueisiinsa, eivätkä he haluaisi lähteä lähiöstä kuin pakon edessä. Asiantuntijoiden, median ja omakohtaisten kokemusten sisäiset ja väliset erot eivät itsessään ole yllättävä löytö. Sen sijaan kysymys siitä, millainen ja kenen tuottama näkökulma pääsee esiin, on oleellista perintöytymisen ymmärtämiseksi. Asukkaiden kokemuksissa lähiöt esitetään toistuvasti kokemusten näyttämönä. Asiantuntijat ja mediat vaikuttavat kuitenkin kovin usein esittelevän ”litistetyn” todellisuuden, jossa lähiö tai ”ongelmallinen” asuinalue edustaa paikkaa, jota leimaa harmaa monotonisuus, apatia ja juurettomuus.

Suomessa lähiöt koetaan vielä varsin uusina. Jos asukkaita on pidetty stereotyyppisesti juurettomina, lähiöitä kokonaisuudessaan näyttää haastavalta käsittää historiallisina, ainakaan suojeltavina kohteina. Poikkeuksiakin toki on. Tapiolaa ja Pihlajamäkeä on esitelty alusta asti esimerkkeinä moderneista, jopa idealisoiduista asuinalueista. Erityisesti Tapiolan osalta tämä perintöytymisen alkaa jo ennen alueen valmistumista, josta lähtien alueen ja ympäristön positiivisia puolia korostavaa puhetta ja julkista keskustelua on jatkettu. Ei ole sattumaa, että Tapiola valittiin ensimmäisenä suomalaisena lähiönä Docomomon suojelulistalle vuonna 1995.

Lähiöiden perintöytymisen on hyvin erilainen kehityskulku kuin esimerkiksi puukaupunkien perintöytymisen, joka alkaa Porvoon suojelun pioneereista 1890-luvulla ja huipentuu yhdeltä osaltaan Rauman UNESCO-statukseen sata vuotta myöhemmin. Lähiöissä rakennusperinnön olemus on lähtökohtaisesti toisenlaista, teollisen yhteiskunnan ja elämäntavan tuottamaa, jopa monistettua ympäristöä. Silti lähiöille on reilussa puolessa vuosisadassa rakentunut sekä hyvin paikallisia ja ainutkertaisia alueidentiteettejä että julkisessa keskustelussa voimakastakin leimautumista. Lähiöiden perintöytymisessä nämä asukkaiden näkökulmat ja julkisuuden muovaamat mielikuvat ovat erottamattomasti osana ammattiipiirien rakennusperintökeskustelua, vaikka se halutaan usein nähdä erillisenä, omalakisena arvorakennelmana.

Riitta Hurmeen (1991) toteamuksesta, etteivät lähiöt ole ”erityisen taiteellisia eivätkä historiallisiakaan”, on tultu toiseen aikakauteen. Nyt julkisessa keskustelussa nousee yhä useammin esiin teollisen modernismin estetiikka ja toisen maailmansodan jälkeisen aluesuunnittelun taiteelliset päämäärät. Lisäksi lähiöiden historiallisuus on yhä voimallisemmin esillä asukaskoke-

muksissa: lähiöihin on kasvanut muistojen ja identiteettien kerrostumia, jotka tekevät niistä yhä historiallisempia. Lähiöt muovautuvat perinnöksi yhä useammin niiden asukkaiden kertomin äänensävyin – 2020-luvun moniäänisen maailman hengessä.

Lähteet

- Aalto, A.** (1941) Euroopan jälleenrakentaminen tuo pinnalle aikamme rakennustaiten keskeisimmän probleemin. *Arkkitehti* 1941/5, 75-80.
- Berger, L., Ruoppila, S., Vesikansa, K.** (2019). Baltic Crossings: Soviet Housing estates and Dreams of Forest-Suburbs. . Teoksessa D. B. Hess & T. Tammaru (toim.), *Housing Estates in the Baltic Countries. The Legacy of Central Planning in Estonia, Latvia and Lithuania* (s. 95–115). Springer Nature.. Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-23392-1_5
- Bonta, J. P.** (1975). *An anatomy of architectural interpretation: A semiotic review of the criticism of Mies van der Rohe's Barcelona pavilion = Anatomie de la interpretation en architecture : etude démiotique de la critique du Pavillon de Barceloned Mies van der Rohe*. Editorial Gustavo Gili. Barcelona, Spain.
- Enqvist, J.** (2016). *Suojellut muistot: Arkeologisen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia* [väitöskirja]. Helsingin yliopisto. Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2242-1>
- Granö, J. G.** (1930). *Puhdas Maantiede*. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo.
- Hagan, H.** (1996). *Lähiökorjaamisen arkkitehtoniset vaikutukset*. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Edita. Helsinki.
- Hankonen, J.** (1994). *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta: Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla* [väitöskirja]. Otatieto. Gaudeamus. Tampere.
- Hanlon, B. & Vicino, J. T.** (2018). Introduction. Teoksessa B. Hanlon & J. T. Vicino (toim.), *The Routledge Companion to Suburbs* (s. 1–10). Taylor & Francis Group. New York & London: 1-10.
- Hara, E.** (19.2.1983) *Itämeren tyttären sukut ovat makkaralla*. Uusi Suomi.
- El Harouny, E.** (2008). *Historiallinen puukaupunki suojelukohteena ja elinympäristönä: Esimerkkeinä Vanha Porvoo ja Vanha Raaha*. Osa 2. [väitöskirja]. Acta Universitatis Ouluensis. C, technica, 312. Oulun yliopisto. Oulu.
- von Herzen, H.** (1946). *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*. Asuntosäätiö. Helsinki.
- Hurme, R.** (1991). *Suomalainen lähiö Tapiolasta Pihlajamäkeen*. Societas scientiarum Fennica. Suomen tiedeseura. Helsinki.
- Ilmonen, M.** (1994). Puutarhakaupungista ongelmalähiöön. Teoksessa T. Haarni (toim.), *Ihmisten kaupunki? Urbaani muutos ja suunnittelun haasteet*. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus & Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Stakes raportteja 152. (s. 18–34). Jyväskylä.
- Junnilainen, L.** (2019). *Lähiökylä: Tutkimus yhteisöllisyydestä ja eriarvoisuudesta* [väitöskirja]. Vastapaino. Helsinki.
- Kalakoski, I.** (2021). Rakennusperintö ja kiertotalous. Teoksessa E. Huttunen (toim.), *Kiertotalous rakennetussa ympäristössä* (s. 144–148). Rakennustieto Oy. Helsinki.
- Kalakoski, I., Huuhka, S. & Koponen, O-P.** (2019). From Obscurity to Heritage: Canonisation of the Nordic Wooden Town. *International Journal of Heritage Studies*, 26(8), 790-805. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-201912026491>
- Kangas, K.** (16.09.2018) *Maaailma muuttuu, Liipola pysyy*. Etelä-Suomen Sanomat.
- Karjalainen, P.** (2004). Uudenlaisia otteita ja kertaustyylejä. Lähiöuudistus 2000 -ohjelman arvioinnin loppuraportti. Suomen ympäristö 703. Ympäristöministeriä Edita Prima Oy. Helsinki. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=17007>
- Keski-Oja, L.** (20.5.2021). *Betonilähiöstä tuli arvokohde*. Helsingin Sanomat.

- Kivilaakso, A.** (2017). *Suojelevat sanat: Puu-Käpylän kaavoituskiista esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä.* [väitöskirja]. Turun yliopisto. Turku.
- Kokkonen, J.** (2002). *Kontula: Elämää lähiössä.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Kontulan tarina.** (1.3.-31.8.2000) *Lähiö asukkaidensa silmin: kilpakysele*
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, SKS. Arkisto: perinteen ja nykykulttuurin kokoelma.
- Korvenmaa, P.** (1992). *Arkkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892-1992.* Suomen Arkkitehtiliitto ry & Rakennustieto Oy. Helsinki.
- Koskenniemi, V.A.** (1944). *Kansakoulun Opetusoppi.* Otava. Helsinki.
- Kuokkanen-Suomi, L. & Salastie, R.** (1995). *Kontula aluerakentamisen mallikohteena: Selvitys Kontulan rakennetusta ympäristöstä.* Helsingin kaupunki, kaupunkisuunnitteluvirasto. Helsinki.
- Laine, O.** (19.12.2021) *Erityinen naapurusto.* Helsingin Sanomat.
- Lankinen M.** (1998). *Lähiöt muuttuvat ja erilaistuvat.* 36 lähiön tilastollinen seuranta 1980–95. Suomen ympäristö 187. Ympäristöministeriö. Helsinki.
- Lappo, M.** (1964). *Rakenna ja säilytä -kongressi Helsingissä 23-24.10.1964.* Rakenna ja säilytä -kongressi. Helsinki.
- Lapsuus lähiössä.** (2016-2017). *Muistitokeruu.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, SKS. Arkisto: perinteen ja nykykulttuurin kokoelma.
- Lähiöiden kehittämisyöryhmän muistio** (1985). *Lähiöiden kehittämisen ongelmia.* Ympäristöministeriö, Kaavoitus- ja rakennustutkimuksen neuvottelukunta. Helsinki.
- Maunula, L.** (19.4.1995) *Suomen modernismin arkkitehtuuri on kartoitettu kansainväliseen vertailuun.* Helsingin Sanomat.
- Maunula, L.** (8.10.1995) *Suomen talojen suuret ikäluokat.* Helsingin Sanomat.
- Meurman, O.** (1947). *Asemakaavaoppi.* Otava. Helsinki.
- Mäkinen, R.** (1997). *Remontti-ohjelma 1992-1996: Korjausrakentamisen tutkimus- ja kehitysprojektien tulokset.* Ympäristöministeriö, asunto- ja rakennusosasto. Rakennustieto, jakaja. Helsinki.
- Nikula, R.** (12.09.1988) *Arkkitehtuurikin joutunut kulutuskulttuurin armoille.* Etelä-Suomen Sanomat.
- Piispa, A.** (28.2.1986) *Lähiöt kaipaavat remonttia.* Suomen Kuvalehti.
- Roivainen, I.** (1999). *Sokeripala metsän keskellä: Lähiö sanomalehden konstruktiona.* [väitöskirja]. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki.
- Seppälä, M-L., H. Lehtonen & T. Tihlman** (1990). *Suomen lähiöt. Kyselytutkimus 1950–1980-luvulla rakennetuista lähiöistä.* Ympäristöministeriö, Kaavoitus- ja rakennusosasto, tutkimusraportti 2/1990. Ympäristöministeriö. Helsinki.
- Silvasti, E.** (02.03.1968) *Vihreät lesket liittykää yhteen!* Suomen Kuvalehti.
- Smith, L.** (2006). *Uses of heritage.* Routledge, London.
- Stjernberg, M.** (30.01.2014). *Lähiötutkimus tuo esiin lähiöiden moninaisuuden.* KVARTTI 4/2013. <https://www.kvartti.fi/en/node/179>
- Suoninen, Lea** (15.1.1997) *Nyt oireisiin yritetään puuttua jo ennen ongelmia.* Suomen Kuvalehti.
- Suonto, Y.** (1995). *Varjele modernia! Modernin arkkitehtuurin ominaispiirteiden säilyttämisen puolesta rakennuksia korjattaessa.* Rakennustaiteen Seura.
- Tamminen, R.** (02.01.1977) *Koti tieteellis-teknisille modernisteille. Itä-Pasila – Laatikoiden täyttämä ruutukaupunki.* Uusi Suomi.
- Takala, M.** (2011). *Mikä erottaa Pihlajamäen DDR:stä?: Tutkimuskohteena Suomen ensimmäinen asemakaavalla suojeltu 1960-luvun lähiö [pro gradu -tutkielma].* Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Tieteen termipankki** (15.9.2021) *Nimitys: perintötyminen* <https://tieteen termipankki.fi/wiki/Nimitys:perintötyminen>
- Tiula, M.** (2002). *Rakennustiedon historiikki.* Helsinki: Rakennustieto Oy. Helsinki.
- Turun Yleiskaava.** (2020). *Liite 4.2: Lähiöuudistus.* https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files/liite_4.2_lahiouudistus.pdf
- Uusi Suomi** (15.06.1974). *Rakennussuojelu laajenee: Peruskorjauslainaa osaketalollekin.*
- Vahtikari, T.** (2017). *Valuing world heritage cities.* Routledge, Taylor & Francis Group. Abingdon, Oxon & New York

- Veirto, U.** (16.6.1991). *Alunperin lähiö ei ollut kirosana*. Helsingin Sanomat.
- Viertiö, J.** (2021). *Rakennussuojelun ja Kiertotalouden Rajapinnalla: Rakennusosien Kiertotalous Ja Suojeluarvot. Esimerkkinä Etelä-Kaarelan Koulu*. [diplomityö]. Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu. Aalto-yliopisto. Espoo. <https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/103356>
- Vihavainen, M. & Kuparinen, V.** (2013). *Asuminen Helsingissä tilastojen valossa 1990–2012*. Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki. . https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/14_01_07_Tilastoja_39_13_Vihavainen.pdf
- Vilkama, K., Vaattovaara, M. & Dhalmann, H.** (2013). Kantaväestön pakoa? Miksi maahanmuuttajakeskittymistä muutetaan pois?. *Yhteiskuntapolitiikka*, 78(5), 485–497.
- "Ydinvoima on välttämätön välivaihe" 10.11.1974 Helsingin Sanomat
- Äikäs, T.** (2021). Uusia näkökulmia teollisuusarkeologiaan Suomessa. *Tekniikan Waiheita*, 39(3), 4–6. Helsinki. <https://doi.org/10.33355/tw.111197>